

พุทธศิลป์

คำว่า "พุทธศิลป์" (Buddhist Art) หมายถึง งานศิลปะประเภทต่างๆ ทั้งในด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อส่งเสริมการเผยแพร่ และสถาปนาปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาโดยตรง และเป็นสิ่งช่วยโน้มน้าวจิตใจพุทธศาสนิกชน ให้เกิดความศรัทธาสาธุ ประพฤติปฏิบัติตนในแนวทางที่ดีงามตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาทั้งในลัทธิหินยาน (เถรวาท) และลัทธิมหายาน (อาฬาริยวาท)

งานพุทธศิลป์ เริ่มขึ้นในอินเดียดินแดนพุทธภูมิ ตั้งแต่สมัยพุทธกาล มีการสร้างพระอารามต่างๆ และมีความเจริญมาตามลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชกาลพระเจ้าอโศกมหาราช แห่งราชวงศ์โมริยะ (Maurya dynasty) พระองค์ทรงประกาศเป็นองค์จักรศาสนูปถัมภก ในพระพุทธศาสนาลัทธิหินยานเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๓ พร้อมกับทรงโปรดให้สร้างงานพุทธศิลป์ขึ้นมากมายทั่วชมพูทวีป

ภายหลังการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๓ แล้ว พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงมีพระราชาพรเสด็จเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลไพศาลไปสู่แว่นแคว้นต่างๆ ทั้งใน และนอกชมพูทวีป จึงทรงจัดส่งคณะทูตเดินทางไปประกาศพระพุทธศาสนายังดินแดนต่างๆ ถึง ๘ สายด้วยกัน และมีคณะธรรมทูตสายหนึ่งมุ่งมาสู่ "สุวรรณภูมิ" ประกอบด้วยพระเถระที่สำคัญสององค์คือ พระอุตรเถระ และพระโสทรเถระ ดังที่ปรากฏหลักฐานอยู่ในพงศาวดาร "มหาวงศ์" ของลังกา เป็นผลให้งานพุทธศิลป์เริ่มปลูกฝังหยั่งรากลงในสุวรรณภูมิ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑ เป็นต้นมา

ในรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นบูชา การสร้างสิ่งแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงเป็นเพียงพุทธสัญลักษณ์ (Buddhist symbols) เท่านั้น เช่น รูปดอกบัว หมายถึงการประสูติ รูปรัตนบัลลังก์กับโพธิพฤกษ์หมายถึง

การตรัสรู้ รูปธรรมจักรกับกางเขน หมายถึง การแสดงปฐมเทศนา และรูปสถูป หมายถึง ปรีณิพพาน

การสร้างพระพุทธรูปขึ้นบูชา เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกในแคว้นคันธารราช ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย (ปัจจุบันอยู่ในเขตประเทศปากีสถาน) เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๘ ในรัชสมัยพระเจ้ากนิษกะ แห่งราชวงศ์กุษาณะ (Kusana dynasty) เป็นฝีมือสกุลช่างชาวกรีก - อินเดีย (Greco - Indian school) ในแบบศิลปะเหมือนจริงตามแบบเทพเจ้าอะพอลโล ของชาวกรีก ซึ่งเป็นสุริยเทพและเทพเจ้าแห่งความงาม

พุทธศิลป์ของอินเดีย ได้พัฒนาจากแบบเหมือนจริง (realistic) มาสู่แบบอุดมคติ (idealistic) ในสกุลช่างมถุรา (Mathura school) และบรรลุถึงความเจริญสูงสุด classic หรือ "ยุคทอง" (golden age) ในสมัยคุปตะ (Gupta period) ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๔-๑๒

งานพุทธศิลป์ทางลัทธิมหายานในสมัยคันธาระ - สมัยคุปตะ และสมัยปาละของอินเดีย ได้แพร่หลายขึ้นไปทางทิศเหนือสู่ดินแดนเนปาล ชิบะต บัคเคเรีย เอเซียกลาง จีน เกาหลี ญี่ปุ่นและเวียดนาม กระแสคลื่นพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิกายพุทธตันตระ (Buddhist tantrik) จากแคว้นเบ็งกอล ในสมัยปาละ (Pala period) ซึ่งสัมพันธ์กับกฤตยาคม เช่น เวทมนตร์ เสน่ห์ อาถรรพณ์และเรื่องกามวิสัย ทำให้พระพุทธศาสนา และพุทธศิลป์ทาง - อินเดียเหนือเสื่อมคลายลง

สำหรับทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นั้น งานพุทธศิลป์จากอินเดียและลังกาทวีป ได้แผ่อิทธิพลตามพระพุทธศาสนาเข้ามาทั้งลัทธิหินยานและมหายานสู่ - ดินแดนต่างๆ ทั้งทางบกและทางเรือ เช่น แคว้นศรี - เกษตร พุณิน เจ็นลา (เขมร) จัมปา ทวารวดี ศรีวิชัย

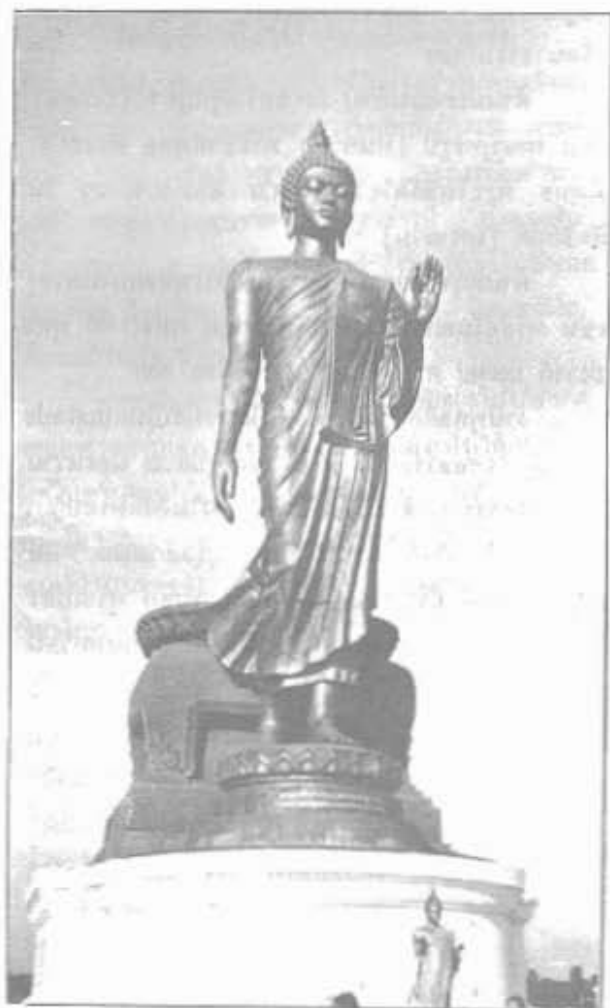
พระพุทธรชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ.พิษณุโลก
พุทธศิลป์สมัยสุโขทัยตอนปลาย

พระเจดีย์ย่อไม้สิบสอง วัดชุมพลนิกายาราม
จ.พระนครศรีอยุธยา พุทธศิลป์สมัยอยุธยาตอนปลาย

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น

พระศรีศากยะทศพลญาณประธานพุทธมณฑลสุทรวศ
พระพุทธรูปปางลีลา หล่อสำริด สูง ๒๕๐๐ กระเบื้องเคลือบ
พระปฏิมาประธานที่พุทธมณฑล ต.ศาลายา
อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม พุทธศิลป์สมัยประชาธิปไตย

ไทย และลาว โดยเฉพาะลังกาทวีป ได้กลายเป็น - ศูนย์กลางพระพุทธศาสนาหีนยานที่สำคัญแทนอินเดีย และได้ให้อิทธิพลทางศาสนาและศิลปะต่อ มอญ พม่า กัมพูชา ไทย และลาวตามลำดับ

ส่วนเนื้อหาสาระในงานพุทธศิลป์ ล้วนเป็นเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น

ด้านจิตรกรรม แสดงเรื่องราวในอดีตชาติต่างๆ ของพระโพธิสัตว์ (ชาตก ๕๕๐ พระชาติ) พุทธประวัติ (ปฐมสมโพธิ) พระอดีตพุทธเจ้า พระจุฬามณีเจดีย์ ปรีตนาธรรม ฯลฯ

ด้านประติมากรรม มีการสร้างรูปบูชา (icons) เช่น พระพุทธรูป (หีนยาน) พระอภิปุทธ พระธยานิพุทธ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และเทพีต่างๆ ในลัทธิคักกั (มหายาน) ฯลฯ

ด้านสถาปัตยกรรม มีการสร้างพุทธสถานต่างๆ เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร พระสถูป พุทธเจดีย์ พุทธปรางค์ มณฑป ศาลาการเปรียญ หอไตร ฯลฯ

งานพุทธศิลป์ส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นแบบศิลปะอุดมคติ (idealistic art) ซึ่งมีรูปแบบ และความรู้สึกเหนือธรรมชาติ ดังจะเห็นตัวอย่างในองค์พระปฏิมา ซึ่งศิลปินสร้างสรรค์ขึ้นตามคัมภีร์มหาปรัสถลักษณะ ๓๒ ประการ เช่น มีพระเกตุมาลาเป็นดอกบัวตูม หรือเปลวไฟอยู่เหนือพระเมาลี (อุษณิษะ) พระเกตุมาลาเวียนขวามือเป็นวงกันหอย มีพระอุณาโลม (อูระณะ) ระหว่างพระขนง พระเนตรทอดลงสู่เบื้องต่ำในกิริยาอาการที่สำรวม เปลือกพระเนตรมีลักษณะตั้งกลับม้วน พระนาสิกโค้งปลายมุมเล็กน้อย พระหนุเป็นวงดุจคางราชสีห์ พระกรรณมีลักษณะดุจกลีบบุษบง ฯลฯ แม้แต่สัตว์ต่างๆ

ทั้งสัตว์ทวิบาทและจตุบาทในป่าหิมพานต์ ก็มีลักษณะประติพจน์ผสมผสานกันในแบบเหนือความเป็นจริง (surrealistic style) เช่น กิณนร กิณนรี คชสีห์ ทัณขีมา และตัวอหัง เป็นต้น

สำหรับงานพุทธศิลป์ในประเทศไทยมีวิวัฒนาการทางรูปแบบ (stylistic evolution) มาเป็นลำดับ ทั้งในลัทธิหีนยานและมหายานผสมกลมกลืนกัน เพราะดินแดนประเทศไทยซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสุวรรณภูมินี้เคยเป็นที่อยู่อาศัยของชนชาติที่มีศิลปวัฒนธรรมแตกต่างกันมาก่อน จึงเปรียบเทียบเสมือนบ้านหลอมทางพุทธศิลป์ที่สำคัญ ต่อมาเมื่อกลุ่มชนชาวไทยตั้งราชธานีเป็นปึกแผ่นแล้ว งานพุทธศิลป์ของไทยจึงเริ่มขึ้นในสมัยสุโขทัยตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ติดตามมาด้วยพุทธศิลป์ของล้านนา และ กรุงศรีอยุธยาในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งยึดมั่นในพระพุทธศาสนาลัทธิหีนยานเป็นศาสนาประจำชาติ ลักษณะแบบอย่าง ของพุทธศิลป์ทุกประเภทได้เปลี่ยนแปลงไปตามคติความเชื่อถือ และความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาของแต่ละยุคแต่ละสมัย โดยเฉพาะศิลปินไทยมีความรู้ความเข้าใจในการนำศิลปะแบบต่างๆ มาผสมกัน (eclectic style) และสร้างสรรค์ขึ้นใหม่จนมีลักษณะเป็น "เอกลักษณ์" ของตนเอง ไม่เหมือนกับพุทธศิลป์ของชาติอื่นใด ตัวอย่างเช่น "พระพุทธรูปปางลีลา" อันอ่อนช้อยงดงามและเต็มไปด้วยจิตวิญญาณในสมัยสุโขทัย และ มหา - พุทธปรางค์ "วัดอรุณราชวราราม" ที่สูงเด่นสง่างามในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งมีลักษณะสุนทรียภาพทางเชื้อชาติ (racial aesthetic) ของไทยอย่างเด่นชัด

สงวน รอดบุญ

บรรณานุกรม

คังวราชานุกาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา ดำเนินพระพุทธเจดีย์, โรงพิมพ์รุ่งโรจน์ฯ ๒๕๑๓

Rowland, Benjamin, The Art and Architecture of India London, Penguin Books 1956.